

بسم الله الرحمن الرحيم

اقتصاد مقاومتی

(عوامل و آسیب شناسی آن در قرآن و روایات با تاکید بر سخنان مقام معظم رهبری

(دام عزه)

سیده زینب سادات خلردی^۱

^۱ سال آخر مقطع سطح دو، مرکز آموزش های غیرحضورى قم، sadaatzeynab@gmail.com

چکیده:

اقتصاد یکی از ارکان اصلی هر جامعه است. اقتصاد و کارکرد آن از نظر اسلام متفاوت از سیستم های کنونی اقتصاد است. از نظر اسلام اقتصاد با هدف رشد و تعالی انسان و جامعه صورت می گیرد. با توجه به مشکلات اقتصادی ایران اسلامی، بحث اقتصاد مقاومتی بسیار مورد توجه است. در قرآن و روایات هم به این مهم توجه شده و رهبر معظم انقلاب هم با عنوان اقتصاد مقاومتی راهکارها و آسیب های این مقوله را بیان داشته اند. از جمله عوامل تحقق اقتصاد مقاومتی می توان به استفاده بهینه از نعمات الهی، توجه به مدیریت مصرف، توجه به منابع وسیع ملی و توان کشور، ارائه سبک زندگی مناسب برای مردم، اصلاح نظام آموزشی، اصلاح نظام اطلاع رسانی و تبلیغاتی و گفتمان سازی اقتصادی اشاره کرد. از مهم ترین آسیب های اقتصاد مقاومتی هم می توان ضعف در فرهنگ سازی و روحیه جهادی، فساد اقتصادی، انحصار ثروت و ایجاد اشرافی گری، سوء تدبیر، حاکمیت نظام سیاسی بر اقتصاد، ائتلاف یا راکد گذاشتن منابع تولید و کیفیت استفاده از سرمایه انسانی را نام برد.

کلید واژه ها: اقتصاد، اقتصاد مقاومتی، جهاد، جهاد اقتصادی، مقاومت.

مقدمه:

از آنجا که دین در همه حوزه ها برای بشر برنامه دارد یکی از ابعاد مهمی که اسلام برای آن راهبردهای اساسی تدوین کرده، مباحث اقتصادی است و فعالیت اقتصادی ارزش ذاتی دارد. در کشور ما که کشوری اسلامی است و رهبر توانایی دارد که بر مساله اقتصاد مقاومتی تکیه دارد جای بسی تعجب است که این همه مشکلات اقتصادی وجود دارد. عوامل و آسیب های اقتصاد مقاومتی در بین مسئولین و مردم به صورت عملی درنیامده است. در مورد اقتصاد مقاومتی کتاب ها و مقالات بسیار متنوع و کاربردی نوشته شده ولی متاسفانه اطلاع رسانی و اهمیت موضوع و همچنین ابعاد مختلف آن به دست مردم نرسیده و فرهنگ مقاومت صحیح در بین مسئولین و مردم نهادینه نشده است. اهمیت این باب از اقتصاد به قدری است که بدون آن نمی توان از چنگ مشکلات اقتصادی رها شد؛ و بدون اقتصاد درست و پویا و گسترش فقر در جامعه نمی توان دین را اجرایی کرد.

هدف از این تحقیق اطلاع رسانی و شناساندن مسائلی است که تا حدودی اقشار مختلف می توانند در آن تاثیر جدی داشته باشند و برای تحقق این امر مهم کوشش کنند تا به لطف خدا و همت مردم و مهم تر از آن مسئولین، کشور اسلامی آباد و نزدیک به اهداف اسلامی داشته باشیم.

این مقاله به روش کتابخانه ای و توصیفی جمع آوری شده است.

شرح مفاهیم

تعریف لغوی :

اقتصاد در لغت به معنای میانه روی کردن (در هر کاری)، تعادل دخل و خرج را نگاه داشتن آمده است.^۱

مقاومت در لغت به معنای ایستادگی کردن، با کسی در برابر امری برابری کردن آمده است.^۲

تعریف اصطلاحی اقتصاد مقاومتی:

از آنجا که امام خامنه ای مبتکر اصطلاح اقتصاد مقاومتی و تبیین کننده آن می باشند با بررسی بیانات ایشان می توان تعریف زیر را از اقتصاد مقاومتی ارائه کرد که این تعریف در « مرکز راهبری مطالعات اسلامی اقتصاد مقاومتی حوزه علمیه قم» اصل قرار گرفته است:

اقتصاد مقاومتی اقتصادی برآمده از فرهنگ انقلابی و اسلامی و الگویی الهام بخش از نظام اقتصادی اسلام است که ضمن مقاوم سازی اقتصاد در برابر تهدیدهای نظام سلطه، تضمین کننده رشد و شکوفایی اقتصادی می باشد. این نوع اقتصاد، مردم بنیاد، عدالت محور، دانش بنیان، درون زا و برون گرا، پیشرو، فرصت ساز، مولد، با رویکرد جهادی و انعطاف پذیر است.^۳

اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی ها و خصومت های شدید می تواند تعیین کننده رشد و شکوفایی کشور باشد. (مقام معظم رهبری)

اقتصاد از نگاه قرآن

اهمیت مسائل اقتصادی تنها از این نظر نیست که تأمین آزادی و استقلال و حیات مادی امتهای، بدون آن امکان ندارد، بلکه از این نظر نیز هست که پیوند نزدیکی با مسائل زیربنائی جامعه حتی با مسائل «اخلاقی» دارد.

^۱ حسن عمید، فرهنگ عمید، ص ۲۱۵

^۲ همان، ص ۱۱۴۷

^۳ یوسفی، مبانی و مدل های مشارکت مردمی در اقتصاد مقاومتی، ص ۲۱

جریان یک اقتصاد سالم در پیکر اجتماع همچون جریان خون سالم در کالبد یک انسان است. یک اجتماع که با فقر اقتصادی، یا یک سیستم ناسالم، دست به گریبان است، هر گونه توانائی و مهارت را از دست می دهد، و گرفتار نارسائیهای مرگباری در همه زمینه ها می شود.^۱

اسلام طرفدار تقویت بنیه اقتصادی است اما نه به عنوان اینکه اقتصاد خود هدف است، یا تنها هدف است، بلکه به عنوان اینکه هدف های اسلامی بدون اقتصاد سالم و نیروی مستقل اقتصادی میسر نیست، اما اسلام اقتصاد را یک رکن از ارکان حیات اجتماعی می داند، لہذا به خاطر اقتصاد به سایر ارکان ضربه و لطمه نمی زند. اسلام طرفدار این نظریه که سرچشمه درآمد، تقاضاها و تمایلات است نیست، بلکه معتقد است باید تمایلات با مصالح عالی و همه جانبه بشریت تطبیق بکند، از اینرو فصل مهمی در اسلام هست به نام مکاسب محرمة. در آمد مشروع از نظر اسلام یعنی در آمدی که از طرفی محصول فعالیت شخص باشد یا لا اقل جنبه استثمار نداشته باشد، و از طرف دیگر از لحاظ مصرف، قابلیت مصرف شدن، مشروع و مفید داشته باشد و به اصطلاح فقهاء جنس مورد معامله دارای "منفعت محلله مقصوده" باشد، به عبارت سوسیالیستها هدفها منافع اجتماع باشد نه پر کردن جیب شخص.^۲

به هر حال، اسلام نه تنها برای مسائل اقتصادی برنامه دارد، بلکه اولویت خاصی برای آن قائل شده است.

اسلام از دو زاویه مختلف، مسائل اقتصادی را مورد دقت قرار می دهد:^۳

۱- از جنبه حکومت:

می دانیم که هیچ برنامه اجتماعی و اصلاحی بدون اتکاء به یک حکومت صالح، جنبه عینی و عملی پیدا نمی کند بلکه در یک مشت ذهنیات خلاصه خواهد شد، و بدون شک تشکیل « بیت المال » جزء غیر قابل انفاک حکومت است.

مطالعه مصارف هشتگانه «زکات» نشان می دهد که حکومت اسلامی برای تشکیل ارتش، و همچنین مبارزه با فقر اقتصادی، و نیز انجام مسائل عمرانی و مانند آنها متکی به بیت المال است.

^۱ مکارم شیرازی، خطوط اقتصاد اسلامی، ص ۱۳.

^۲ مطهری، نظری به نظام اقتصادی اسلام، ص ۲۵.

^۳ مکارم شیرازی، خطوط اقتصاد اسلامی، ص ۲۱-۲۳.

در آیات قرآن، مسأله «جهاد با جان» در کنار «جهاد با اموال» قرار داده شده است، یعنی این دو در بافت حکومت انقلابی اسلام باید توأمأ مورد توجه قرار گیرند.

قابل توجه این که اموال بیت المال اسلامی چیزی نیست که با خواهش و تمنا از مردم خواسته شود، بلکه به عنوان یک حق مسلم می بایست گرفته شود. تعبیر آیه وجوب زکات «خدمن اموالهم صدقه تطهرهم و تزکیهم بها»^۱ که با جمله «خذ» یعنی، «بگیر» شروع می شود، و پرداخت آن را سبب پاکی و نمو جامعه می داند شاهد گویای این مدعا است. همچنین آیه «خمس» با جمله فان لله خمس و للرسول «یک پنجم مازاد درآمد مردم مال خدا و پیامبر ... می باشد» شرکت «بیت المال و ارباب خمس» را بعنوان مالک مشاع در اموال عمومی مردم، اعلام می دارد، و این گواه دیگری بر این موضوع است.

بنابراین حکومت اسلامی علاوه بر اموال اختصاصی که در اختیار دارد، در اموال خصوصی همه مردم نیز طبق ضوابطی، شریک و سهم است و به این ترتیب پیوند ناگسستنی خود را با مسائل اقتصادی مردم حفظ می کند.

ذکر «صلوه» و «زکات» در کنار هم در آیات فراوانی از قرآن نشان می دهد که در بافت حکومت اسلامی توجه به خالق (نماز) و توجه به خلق (زکات) همچون «تار» و «پود» یک پارچه، لازم و ملزوم یکدیگرند.

۲- از نظر اجتماعی:

گذشته از سازمان دادن حکومت اسلامی، اولویت مسائل اقتصادی را از نظر اسلام در سازماندهی «جامعه اسلامی» از امور زیر، به وضوح می توان دریافت:

الف- اموال و ثروتها در متون منابع اسلامی به عنوان یک ودیعه الهی در دست انسانها و یک رکن اصیل اجتماع معرفی شده است. قرآن می گوید: «وانفقوا مما جعلکم مستخلفین فیہ»^۲ از آنچه خدا شما را نماینده خویش در آن ساخته انفاق کنید. و نیز می فرماید: «فکاتبوهم ان علمتهم فیهم خیر او آتوهم من مال الله الذی آتاکم»^۳ بردگان خود را از طریق قرار داد آزاد کنید و از اموال الهی که

^۱ توبه: ۱۰۳

^۲ حدید: ۷

^۳ نور: ۳۳

در اختیار شما گذارده. به آنها بدهید.

ب- اسلام فقر اقتصادی را انگیزه گناه، و بی نیازی مادی را مایه کمک به تقوا و معنویت شمرده است. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید: « نعم العون علی تقوی الله الغنی » بی نیازی، کمک خوبی برای تقوی و پرهیزگاری است.

ج- در پاره ای از متون اسلامی، فقر مالی حتی سرچشمه کفر و بی ایمانی شمرده است و حدیث «کاد الفقرا یكون کفراً» از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مشهور است.

د- قسمت بسیار مهمی از فقه اسلامی که از آیات و روایات مایه می گیرد صرفاً مربوط به نظامات اقتصادی و قوانین و مقررات آن است. کتاب های متعددی از فقه تحت عنوان: کتاب غصب کتاب دیون، کتاب مزارعه، کتاب مساقات کتاب متاجر، کتاب احیاء موات، کتاب شفعه، کتاب وقف، کتاب ودیعه، کتاب رهن، کتاب مصالحه کتاب لقطه (اموال گمشده) کتاب زکات و خمس و انفال و مانند اینها تحریر یافته، و مسائل حقوقی مالی با تمام ریزه کاری هایش بر اساس تأمین و عدالت اجتماعی در آنها مورد بحث قرار گرفته و نشان می دهد تا چه اندازه اسلام برای این مسائل اهمیت قائل است.

ه- در تعلیمات اسلام مخصوصاً مسائل مربوط به کنترل ثروت و مبارزه با «تراکم» و «تکثیر» و «کنز» و جلوگیری از تبدیل جامعه به دو قطب «ثروتمند» و «فقیر» از اهمیت فوق العاده ای برخوردار است.

اقتصاد مقاومتی در اسلام

اقتصاد مقاومتی در قرآن بر محورهای «منابع»، «برنامه ریزی و تولید»، «توزیع»، «رشد و مصرف» تعریف شده است. منابع قابل استفاده در اقتصاد به چهار بخش طبیعی، انسانی، مالی و فیزیکی است. بسیاری از اقتصاد دانان معتقدند منابع جهان محدود است ولی قرآن نظر دیگری مبنی بر سرشار بودن منابع طبیعی دارد که برای رسیدن به اقتصاد سالم و مناسب، باید بتوانیم منابع طبیعی را به خوبی و با درایت مدیریت کنیم، تا بتوانیم از سایر محورها استفاده نماییم.^۱ نمونه اقتصاد مقاومتی در قرآن داستان حضرت یوسف علیه السلام است که بهترین برنامه را در

^۱ گلزاری، اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل راهبردها و راهکارها، ص ۱۱۱

اقتصاد داشتند و در طول هفت سال برنامه ریزی برای تولید، اقتصاد مقاومتی و پیش گیری از بحران را داشتند.

ویژگی های اقتصاد مقاومتی:

در این قسمت به ویژگی های اقتصاد مقاومتی از منظر امام خامنه ای اشاره می شود تا پرداختن به عوامل و آسیب های آن ملموس تر باشد.^۱

۱- الگویی الهام بخش از نظام اقتصادی اسلام.

۲- ایجاد تحرک و پویایی در اقتصاد کشور و بهبود شاخص های کلان اقتصادی.

۳- توانایی مقاومت در برابر عوامل تهدیدزا.

۴- درون گرایی و برون گرایی (بهره مندی از ظرفیت های انسانی داخلی - بهره مندی از ظرفیت اقتصادی داخلی - ارتقاء کمی و کیفی ظرفیت های انسانی و اقتصادی داخلی - رسیدن به تراز تجاری مثبت و رشد آن - ایجاد وابستگی متقابل معنادار با کشورهای دیگر از راه صادرات کالاهای با مزیت نسبی - تقویت و رشد صادرات به کشورهای همسایه با جمهوری اسلامی ایران)

۵- رویکرد جهادی (گسترش فعالیت اقتصادی ایثارگرانه - به کارگیری سرمایه های شخصی در مناطق و مواردی که منافع مادی کمتری دارد اما مقاومت اقتصادی ملی را افزایش می دهد)

۶- مردم محور، مردم بنیاد. (اشتغال، مالکیت، نقش در فرآیند مدیریتی و ...)

۷- پیشرو، فرصت ساز و مولد (افزایش دائمی تولید کالاها و خدمات مورد نیاز مردم و قابل صادر کردن - ایجاد فرصت های اقتصادی جدید در تمام عرصه ها - رشد اقتصادی - بهره وری)

۸- تامین امنیت اقلام راهبردی و اساسی به ویژه غذا و دارو و خود کفایی در این اقلام.

^۱ یوسفی، مبانی و مدل های مشارکت مردمی در اقتصاد مقاومتی، ص ۲۲ - ۳۹

۹- کاهش وابستگی به درآمد فروش نفت که یکی از ویژگی های اصلی این سیاست هاست.

۱۰- اصلاح الگوی مصرف.

۱۱- فساد ستیزی.

۱۲- دانش محوری (نهادینه شدن علم در بدنه اقتصادی اعم از دانش تخصصی، اخلاقی و اجتماعی و دانش حق و تکلیفی - بهره مندی از نتایج علمی شرکت های دانش بنیان در فرآیند اقتصادی)

۱۳- عدالت محوری (تامین فعالان اقتصادی و عموم مردم در سطح کفاف، دسترسی افراد جامعه به فرصت ها)

۱۴- انعطاف پذیری (اقتصاد مقاومتی در چارچوب مشخص نظام اقتصادی اسلام قابل تکمیل و توسعه است و قابل انطباق با شرایط گوناگونی است که ممکن است در هر برهه ای از زمان پیش بیاید)

عوامل موثر بر اقتصاد مقاومتی

۱- استفاده بهینه از نعمات الهی

اقتصاد مقاومتی به معنی بهینه مصرف کردن منابع مالی و اقتصادی از سوی دولت و اصلاح الگوی مصرف از سوی مردم است.^۱ منظور از اصلاح الگوی مصرف هماهنگی نظام حاکم بر مصرف با الگوی مورد نظر اسلام می باشد که باید با نبایدهایی برای اصلاح شیوه مصرف در قرآن و روایات آمده است.

رفاه و توسعه اقتصادی پایدار جامعه، راهی جز اصلاح الگوی مصرف ندارد؛ زیرا اگر الگوی مصرف اصلاح نشود، مصرف بی‌رویه، موجب تباهی منابع سرمایه‌گذاری و مانع مشارکت همگان در هزینه‌های عمومی و بهبود توزیع درآمد می‌شود و بدون منابع سرمایه‌گذاری و مشارکت همگانی، توسعه پایدار، امکان‌پذیر نیست. از این رو، در روایتی از امام صادق علیه السلام میانه‌روی که از لوازم اصلاح الگوی

^۱ داوودی، اقتصاد مقاومتی از نظریه تا عمل، ص ۱۸۵

مصرف است، از سپاهیان عقل، و مصرف بی‌رویه و اسراف، از سپاهیان جهل شمرده شده است. همچنین در روایتی از امام علی علیه السلام آمده است: «العقلُ أُنْكُ تَقْتَصِدُ فَلَا تُسْرِفُ» خردمندی، این است که: میانه‌روی کنی و اسراف نکنی.^۱

بنابراین، مقتضای عقل و تدبیر برای رسیدن به توسعه و رفاه پایدار، و جوب اصلاح الگوی مصرف و اجتناب از مصرف بی‌رویه است. از نظر اسلام ضرورت اصلاح الگوی مصرف مبنای اعتقادی هم دارد. اعتقاد به برادری دینی، اعتقاد به مالکیت خداوند و اعتقاد به تلازم تکامل معنوی و کنترل لذت‌های مادی.

اعتقاد به مالکیت خدا بدین معناست که اسراف، و مصرف بی‌رویه مال، با اعتقاد به مالکیت خداوند متعال، در تضاد است، و اصلاح الگوی مصرف، از لوازم توحید عملی است. اعتقاد به برادری دینی ایجاب می‌نماید که در جامعه اسلامی، توسعه و رفاه باید به صورت متعادل در میان یکایک مردم، تقسیم گردد. لذت‌گرایی و زیاده‌روی در مصرف هم موجب انحطاط معنوی و مانع کمالات نفسانی است. بر این اساس، کنترل خواسته‌های مادی، به منظور تکامل معنوی، لازم و ضروری است.^۲

۲- توجه به مدیریت مصرف

موضوع مدیریت مصرف یعنی مصرف متعادل و اصلاح الگوی مصرف با تغییر رفتار مردم، پرهیز از مصرف‌گرایی و اسراف و تبذیر بستر سازی شود. آیت الله خامنه‌ای معظّم له می‌فرماید: «لازم است به عنوان یک سیاست، ما مسئله صرفه‌جویی را در خطوط اساسی برنامه ریزی‌هایمان در سطوح مختلف اعمال کنیم. مردم عزیزمان توجه داشته باشند که صرفه‌جویی به معنای مصرف نکردن نیست. صرفه‌جویی به معنای درست مصرف کردن، به جا مصرف کردن، ضایع نکردن مال، مصرف را کارآمد و اثربخش کردن است.»^۳

^۱ محمدی ری شهری، الگوی مصرف از نگاه قرآن و حدیث، ص ۱۲

^۲ همان، ص ۱۳ و ۱۴

^۳ بیانات رهبر معظم در اجتماع بزرگ زائران حرم رضوی، ۱ فروردین ۱۳۸۸.

یکی از جنبه های مصرف این است که از تولید داخلی حمایت شود و همگان از کالای داخلی استفاده کنند و از مصرف کالاهای خارجی که مشابه داخلی دارند، بپرهیزند. این موضوع در کلام رهبری به عنوان اصلاح الگوی مصرف بیان شده است.

امام صادق علیه السلام فرمودند: «امیرالمؤمنین (ع) همواره می فرمود: مادامی که این امت لباس بیگانه نپوشد و از غذاهای آنان استفاده نکند، همواره در خیر خواهد بود و هنگامی که چنین کند خداوند آنان را ذلیل خواهد کرد.» گرچه حضرت عدم استفاده از «لباس العجم» و «اطعمه العجم» را مطرح فرمود ولی به قرینه هذه الامة که مقصود امت رسول (ص) است به خوبی فهمیده می شود. مقصود از عجم در برابر عرب نیست، بلکه مقصود، غیر مسلمان و بیگانه است. تأکید حضرت بر این است که وابستگی در مصرف به بیگانگان امر مذمومی است و امت اسلامی هرگز نباید در پوشاک و خوراک خود به بیگانه نیازمند باشد و در صورت چنین نیازی، جامعه اسلامی ذلیل خواهد شد. پیوند این روایت با بحث ما دقیقاً این است که وقتی استفاده از پوشاک و خوراک بیگانه امر مذمومی تلقی می گردد، خرید و فروش این اجناس در بازار اسلامی نیز بی تردید مذموم است.^۱

چند نکته را می توان از این روایت در زمینه کالاهایی که در بازار جامعه اسلامی فروخته می شود، استفاده نمود:^۲

۱ - تأکید حضرت بر پوشاک و خوراک بدان جهت است که انسان نمی تواند بدون این دو به زندگی مادی خویش ادامه دهد. و در واقع قوام و استواری جامعه به این دو وابسته است. و لب کلام حضرت این است که ضروریات از نیازمندی های جامعه حتماً باید در درون جامعه تأمین شود و از آن جهت که در جامعه آن روز، آن دو مهمترین نیازمندی ها محسوب می شدند به بیان آن دو اکتفا شد. و اگر مثل روزگار ما بسیاری از کالاهای دیگر غیر از پوشاک و خوراک جزء نیازمندی های اساسی جامعه محسوب می شود. جامعه اسلامی نباید در آن گونه امور نیز نیازمند بیگانگان باشد و این محصولات در بازار کشور اسلامی خرید و فروش گردد. شاید علت اساسی این باشد که اگر به هر دلیل بیگانگان بر سر مواضعی با کشور و ملت اسلامی درگیر شدند، نتوانند صدور کالاهای این چنینی را وجه المصالحه قرار داده و باج خواهی کنند.

^۱ نظر پور، امام علی (ع)، حکومت و بازار، ص ۱۷

^۲ همان، ص ۱۸

۲ - خرید و فروش مستمر پوشاک و خوراک و سایر کالاهای اساسی از خارج و استفاده از آنها، روحیه حقارت و خود کم بینی را در افراد جامعه القا می‌نماید و این خود عاملی برای رکود و در جا زدن افراد و شکوفا نشدن استعدادها می‌گردد. زیرا این احساس به جامعه دست می‌دهد که حتی قادر نیستند نیازهای اساسی خود را تأمین نمایند و یا اینکه ضرورتی برای تولید این کالاها در درون کشور اسلامی وجود ندارد.

۳ - وجود کالاهای بیگانگان در بازار جامعه اسلامی با جذبه‌های ویژه‌اش آرام، آرام همراه خود، فرهنگ بیگانگان را به جامعه منتقل خواهد نمود به گونه‌ای که جامعه در همه عرصه‌های مصرف اعم از خوراک و پوشاک و حتی چگونگی آراستن ظواهر زندگی فردی و اجتماعی از آنان تأثیر می‌پذیرد. و از آنجا که بازار می‌تواند در یک بازخورد عامل تشویق تولید کالاهایی باشد که در بازار عرضه می‌شود. ممکن است این وضعیت به باز تولید و گسترش فرهنگ بیگانه در قالب استفاده از کالاهای خاص کمک نماید که این خود در نهایت منجر به ذلت جامعه اسلامی خواهد شد.

۴ - کارکرد اساسی بازار در هر جامعه، رونق بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی است. بدین معنی که مجموعه فعالیت‌هایی که اقشار مختلف و صنوف در اقتصاد انجام می‌دهند، سرانجام به بازار خواهد آمد و در اثر مبادله آنچه تولید شد، فعالیت اقتصادی استمرار می‌یابد. اما اگر بازار به جای اینکه تولیدات داخلی را عرضه کند به عرضه کالاهای ضروری و اساسی که توسط بیگانگان تولید شد، بپردازد، بازار صرفاً عاملی برای گسترش فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای بیگانه و نه رونق تولیدات داخلی خواهد شد.

۵ - در عین حال تأکید حضرت بر خوراک و پوشاک و به تعبیر دیگر نیازهای اساسی، بدین معنی است که تجارت با بیگانگان در عرصه‌های دیگر مانعی ندارد. مادامی که کالاهایی که وارد می‌شود جزء کالاهای اساسی محسوب نشود، و به صورت اهرم فشاری در اختیار بیگانگان قرار نگیرد. همانگونه که ارایه کالاهای مصرفی بیگانه می‌تواند منجر به تشویق تولید آنها در داخل کشور شود، کالاهایی که از کشورهای بیگانه وارد بازار اسلامی می‌شود با حفظ این نکته که فرهنگ مصرفی خاصی که در تعارض با فرهنگ اسلامی جامعه است ارایه نکنند، می‌تواند عاملی برای گسترش تولید و رشد اقتصادی جامعه تلقی گردد. خصوصاً اگر این کالاها، کالاهای واسطه‌ای باشند بدین معنی که در تولیدات کالاهای دیگر از آن استفاده شود. وارد شدن این گونه کالاها می‌تواند به ایجاد اشتغال در

جامعه شود و ارزش افزوده داخلی را گسترش داده و عاملی برای رونق اقتصادی گردد.

امیرالمؤمنین(ع) به گونه‌ای به این موضوع به این صورت اشاره نمود: «کسی که گندم بخرد بر مالش افزوده می‌شود و کسی که آرد بخرد نصف مالش می‌رود و کسی که نان بخرد تمام مالش را از دست می‌دهد.» حضرت در این روایت به خرید کالاهای واسطه‌ای ترغیب نمود و از خرید کالاهای نهایی نهی فرمود، گرچه مورد سخن حضرت خریدهای شخصی است ولی می‌توان یک اصل کلی در اقتصاد از آن استخراج نمود. که فروش و استفاده از کالاهای واسطه‌ای می‌تواند عاملی برای رونق اقتصادی جامعه گردد و استفاده از کالاهای مصرفی نهایی که با اولین مصرف از بین می‌رود از چنین وضعیتی برخوردار نیست. کالاهای واسطه‌ای در چرخه تولید تحرک ایجاد نموده و اثرات مطلوبی را روی شاخصهای کلان اقتصادی نظیر اشتغال، تولید و افزایش درآمد سرانه برجای خواهد گذاشت.

۶- از لفظ «عجم» که مقصود بیگانه است در روایت استفاده می‌شود، تا آنجا که ممکن است باید از ورود، عرضه و مصرف کالاهای اساسی که از کشورهای بیگانه وارد کشورهای اسلامی می‌شود باید ممانعت ورزید. اما مبادله کالاها اعم از کالاهای اساسی و غیراساسی بین کشورهای اسلامی و ارتباط متقابل این کشورها و ایجاد بازارهای مشترک بین آنان بسیار مطلوب است. و مرزبندی‌های جغرافیایی بین کشورهای اسلامی نباید مانع حضور و عرضه کالاهای تولید شده کشورهای اسلامی در درون خود این کشورها گردد. استحکام این گونه روابط نه تنها مایه ذلت این کشورها نمی‌شود بلکه عزت جمعی کشورهای اسلامی را روزافزون خواهد نمود.

حمایت از تولید کالای داخلی سطوح مختلفی دارد: رهبر انقلاب چنین بیان می‌دارد که سهم مردم، خرید با تعصب کالاهایی است که داخل کشور تولید شده و برای کارگر اشتغال ایجاد کرده است. سهم تولید کنندگان هم این است که کالای با کیفیت و با قیمت مناسب و به روز و در دسترس بودن خدمات پس از فروش ارائه نمایند. و سهم مسئولین، استفاده خودشان از کالای ایرانی و بعد از آن وضع و اجرای قوانین مناسب در: مبارزه با قاچاق، مدیریت واردات کالا به کشور، بهبود و سهولت فضای کسب و کار، حمایت از صادرات محصولات تولید داخل حمایت از تولید کنندگان و سرمایه گذاران در بخش تولید و ...^۱

^۱ سپهر و دیگران، راهکارهای مقابله با جنگ تمام عیار اقتصادی، ص ۴۰-۴۲

۳ - توجه به منابع وسیع ملی و توان کشور

لازم است بر روی منابع ملی و نیروهای داخلی سرمایه گذاری کرده و خطرات ناشی از این سرمایه گذاری ها را پذیرفت. باید علاوه بر ذخیره سازی کالا از سوی دستگاه های متولی به این نکته نیز توجه شود که بخش های مختلف تولید، معدن و کشاورزی باید پابرجا بماند و از این منابع طی یک برنامه ریزی دقیق استفاده شود.^۱

عدم وجود دانش فنی موجب می گردد که از منابع استفاده درست و مناسب صورت نگیرد، زیرا کشورهای زیادی هستند که منابع طبیعی در اختیار دارند ولی علیرغم ثروتمندی، نیازمندند چون نمی توانند از این منابع به نحو احسن بهره برداری کنند. در نتیجه وجود منابع غنی مشکلی را حل نمی کند و به تنهایی تأثیری در پیشرفت ندارد زیرا پیشرفت آنگاه آغاز می شود که افراد جامعه به اهمیت این منابع آگاهی داشته باشند و برای دستیابی به آن تلاش و کوشش به خرج دهند. تاریخ نشان داده است که تغییر در سلیقه و روشهای تولید، تأثیر بسزایی در شکوفایی تولید دارد تا آنجا که سطح تولید را به طور تصاعدی بالا می برد.^۲

بعضی از کشورها که منابع طبیعی زیادی در اختیار ندارند، با استفاده از روشهای پیشرفته و نوین توانسته اند، گامهای موثری را در مسیر تولید بردارند. بنابراین مشکل فقر در برخی کشورها ناشی از نبود منابع طبیعی نیست بلکه نداشتن توان کافی برای بهره برداری و یا بهره برداری غلط و نادرست از این منابع است. به طور کلی، کمبود مطلق زمین، فلزات و مواد معدنی، آب، جنگل و منابع تأمین انرژی وجود ندارد. طبیعی است که اگر کشورها وسایل و ابزار لازم را برای این کار فراهم کنند، براحتی می توانند به بهره برداری کامل از این منابع بپردازند و راه دستیابی به این ابزار و وسایل، علم و تجربه است.^۳

امام علی علیه السلام مردم را به بهره برداری از منابع طبیعی فرا می خواند: «ألا و ان الارض التي تحملكم و السماء التي تظلكم مطيعتان لربكم و ما أصبحتا تجودان لكم ببركتهما توجعالكم و لا زلفه

^۱ داوودی، اقتصاد مقاومتی از نظریه تا عمل، ص ۱۸۵

^۲ حائری، ترجمه آل بویه لنگرودی، اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه، ص ۲۴۳

^۳ همان، ص ۲۴۵

الیکم و لا لخییر ترجوانه منکم ولکن أمرتا بمنافعکم فأطاعتا و أقیمتا علی حدود مصالحکم فقامتا»^۱ آگاه باشید زمینی که شما را بر پشت خود می برد، و آسمانی که بر شما سایه می گستراند، فرمانبردار پروردگارند، و برکت آن دو به شما، نه از روی دلسوزی یا برای نزدیک شدن به شما، و نه به امید خیری است که از شما دارند، بلکه آن دو مامور رساندن منافع شما بوده، اوامر خدا را اطاعت کردند، به آن ها دستور داده شد که برای مصالح شما قیام کنند و چنین کردند.

در نگاه معظم له ظرفیت های فراوان معنوی و مادی عبارتند از: سرمایه های معدنی، تنوع اقلیمی و فرصت های تولید انرژی های پاک به همراه زیر ساخت های گسترده موجود اقتصادی و مهم تر از همه برخورداری از نیروی انسانی متعهد، کارآمد و دارای عزم راسخ برای پیشرفت و استعداد های سرشار معنوی.^۲

۴- ارائه سبک زندگی مناسب برای مردم

دو عامل تغییر سبک زندگی و تغییر الگوی مصرف، دو بال تغییر ساختار مردمی اقتصاد هستند که بهبود هر یک، به اصلاح دیگری کمک خواهد کرد. تغییر ساختار مردمی اقتصاد یعنی تغییر الگوی مصرف و سبک زندگی با استفاده از نهادهای داخلی (از جنبه تقاضا) و بهبود کیفیت کالای داخلی (از جنبه عرضه)^۳

رهبر معظم می فرمایند: «پایه همه خیرات در جامعه تقواست... تقوای فردی، تقوای سیاسی، تقوای اجتماعی و تقوای اقتصادی؛ یعنی هر کس برای گذران زندگی و آباد کردن محیط خود مجبور است تلاش اقتصادی داشته باشد، راه درست را انتخاب کند. غصب کردن، حرام خوری، دست اندازی به مال دیگران - به خصوص به اموال عمومی - از دست آورد عمومی مردم به نفع جیب خود استفاده کردن و احیاناً زرنگی هایی که علی الظاهر در چارچوب قانون هم می گنجد، اما خود انسان می داند که باطن آن چه قدر فاسد و تباه است، اینها خلاف تقوای اقتصادی است.»^۴

«مصرف گرایی و مسابقه تجمل پرستی و مسابقه پول درآوردن و تلاش برای پول کردن، یک طبقه جدیدی درست کرده. نظام اسلامی با تولید ثروت مخالف نیست، بلکه مشوق اوست. اگر تولید

^۱ دشتی، نهج البلاغه، خطبه ۱۴۳، ص ۱۸۵

^۲ قرارگاه پدافند غیرعامل کشور، دفاع اقتصادی از منظر حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، ص ۳۱۸

^۳ داوودی، اقتصاد مقاومتی از نظریه تا عمل، ص ۱۸۶

^۴ بیانات در دیدار اعضای ستادهای نماز جمعه سراسر کشور ۱۳۸۱ / ۵ / ۵

نباشد، اگر ایجاد ثروت نباشد، حیات و بقای جامعه به خطر خواهد افتاد، اقتدار لازم را جامعه به دست نخواهد آورد؛ این یک اصل اسلامی است. اما اینی که آحاد مردم دلشان لک بزند برای مسابقه اشرافیگری، برای تجمل پرستی، این یک پیز بسیار نامطلوب است؛ این پیزی است که متاسفانه در درون ما هست؛ همان طور که قبلا گفته ام: اسراف و مصرف گرائی افراطی.^۱

از آنجایی که مردم در اجرای سیاست های کشور نقش اساسی دارند، سبک زندگی مردم در تحقق اقتصاد مقاومتی بسیار موثر است. پس باید الگوی مناسب اسلامی که در آن آموزه هایی همچون پرهیز از اسراف و تجمل گرایی، کار و کوشش مستمر، انفاق، قناعت، احسان به دیگران، شکرگزاری و ... وجود دارد به مردم ارائه شود. صد البته که رهبران اسلام مانند پیامبر و امامان ما و امام خمینی و امام خامنه ای بهترین الگوی ما می باشند.

۵- اصلاح نظام آموزشی

نظام آموزشی کشور باید متناسب با اقتصاد مقاومتی برنامه ریزی شود. در هر جامعه ای باید ابتدا کودکان و نوجوانان متناسب با شرایط و نیازهای جامعه تربیت شوند و بعد از آن نسبت به فرهنگ سازی برای عموم تلاش شود. خود این کودکان اگر درست تربیت شوند و آموزش های درست ببینند نسل آینده کارآمد و موفق در همه عرصه ها خواهد بود.

در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران، معلم به عنوان عضو موثر این نظام در آموزش و القای دقیق محتوا و اصالت پیام های اقتصاد مقاومتی می تواند نقش آفرینی کند و فرهنگ صحیح مصرف و استفاده از تولیدات داخلی را از طریق دانش آموزان به خانواده آنان و سطح جامعه منتقل کند. معلمان به عنوان طلایه داران فرهنگ مبارزه با وابستگی اقتصادی کشور، خود استفاده از کالای داخلی را در زندگی خود عملی نموده و در مناسبت های مختلف دانش آموزان و اولیای آنان را به حمایت از کالای بومی و ملی ترغیب نمایند که این رسالتی بزرگ بر دوش معلمان فهیم و دل سوخته جامعه است.^۲

متاسفانه در سیستم آموزشی کشور چه در سطح مدارس و چه در سطح آموزش عالی این فرهنگ سازی و اصلاح وجود ندارد. پس باید به این سمت نظام آموزشی هدفمند باشد و تعالیم رفیع اقتصاد

^۱ بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه های شیراز ۱۴ / ۲ / ۱۳۸۷

^۲ داوودی، اقتصاد مقاومتی از نظریه تا عمل، ص ۱۸۶

اسلامی و مقاومتی را در بین مردم جا بیندازد.

۶- اصلاح نظام اطلاع رسانی و تبلیغاتی

اگر نظام اطلاع رسانی مدیریت نشود اقدام دشمن بر علیه جامعه اثرگذار است. همان طور که در زمان امام علی علیه السلام با تبلیغات دشمن توانستند جنگ های زیادی را ایجاد کنند و توان حکومت را صرف اداره جنگ نمایند. ولی تبلیغات در جامعه اسلامی باید به دور از ریا و دروغ باشد و اساس آن باید بر پایه حقیقت بنا شود.

امام علی علیه السلام می فرماید: « و الله ما معاویه بادهی منی، و لکنه یغدر و یفجر. و لولا کراهیه الغدر لکنت من ادهی الناس، و لکن کُلُّ فُجْرَه کُفْرَه... »^۱ سوگند به خدا، معاویه از من سیاست مدارتر نیست، اما معاویه حیله گر و جنایت کار است، اگر نیرنگ ناپسند نبود، من زیرک ترین افراد بودم، ولی هر نیرنگی گناه، و هر گناهی نوعی کفر و انکار است...

رهبر فرزانه می فرماید: «باید از آنچه که در اختیار داریم، حداکثر استفاده را بکنیم. ما نه از صدا و سیمایمان، نه از مطبوعاتمان و نه از خیلی از منابع عظیم عمومی امان، آن چنان که باید و شاید، استفاده نمی کنیم؛ این ضعف های ماست؛ این ضعف ها را باید کم کنیم...»^۲

یکی از مهم ترین اقداماتی که نظام اسلامی می تواند انجام دهد، آگاه کردن مردم از واقعیت های اقتصادی است به گونه ای که نه فضای یاس و ناامیدی در کشور ایجاد شود و نه فضای خوش خیالی. مشکلات حقیقی اقتصادی باید همان طور که هست در رسانه ها و در فضای افکار عمومی مطرح شود و راه حل های واقعی مبتنی بر نیرو و ظرفیت های واقعی ارائه شود و البته در مواردی هم که تحریم ها مشکلاتی را به وجود آورده اند صادقانه به مردم اطلاع رسانی شود تا بدین ترتیب، احساس مسئولیت توأم با خود باوری برای حل مسائل با اتکا به داخل کشور ایجاد شود. ضروری است متخصصان علوم رسانه و جنگ روانی با همکاری اقتصاد دانان آگاه به این امر مهم همت بگمارند.^۳

و مساله ی دیگر اینکه اگر ما با استفاده از نظام اطلاع رسانی مناسب فضا را برای حضور جوانان مومن و خلاق و با انگیزه ایران اسلامی در عرصه های مهم اقتصادی فراهم کنیم، قطعاً شاهد تحولی

^۱ دشتی، نهج البلاغه، خطبه ۲۰۰، ص ۳۰۰

^۲ احمدی، زارع درخشان، همزاده ابیانه، از تهاجم فرهنگی تا جنگ نرم، ص ۲۰۰

^۳ قرارگاه پدافند اقتصادی، درآمدی بر پدافند اقتصادی، ص ۴۹

مثبت در این عرصه خواهیم بود.

۷- گفتمان سازی اقتصادی

از شیوه های ترویج اقتصاد مقاومتی، ایجاد فرهنگ و گفتمان اقتصاد مقاومتی در کشور است. به فرموده رهبر انقلاب: «از الزامات و انتظارات سیاست های اقتصاد مقاومتی گفتمان سازی است؛ باید تصویر درستی از اقتصاد مقاومتی ارائه بشود؛ البته صدا و سیما و رسانه های کشور موظفند اما مخصوص آنها نیست. دستگاه های تبلیغاتی مخالف با کشور، مخالف با انقلاب، مخالف با پیشرفت ملی ما، خیلی چیزها در چننه دارند و شروع هم کرده اند. درباره ی اقتصاد مقاومتی، اشکال تراشی، مانع تراشی، بی اهمیت جلوه دادن آنچه که در کمال اهمیت و نهایت اهمیت است. نقطه مقابل آنها بایستی کار شود؛ مسئولین، صاحبان فکر و دلسوزان، بایستی تصویر درستی را از این حرکت بزرگ و عمومی ارائه بدهند و گفتمان سازی بشود تا مردم بدانند و معتقد باشند و بخواهند؛ در این صورت، کار عملی خواهد شد.»^۱ (۱۳۹۲/۱۲/۲۰)

گفتمان سازی مقاومت نیازمند تبیین گری عاملان است. طبق آموزه های قرآنی، گفتمان مقاومت نیازمند ایده و مبنای فکری مستحکم و مستدل نظری است. اندیشه های قرآنی همسو با دیدگاه مقام معظم رهبری بر نقش دانش و تخصص «قد جاعنی من العلم»^۲ به عنوان ابزاری قدرتمند در ایجاد گفتمان مقاومت تأکید دارند. پندپذیری مخاطب و مخاطب شناسی و بررسی میزان فرهنگ پذیری و جامعه پذیری او، از جمله عوامل دیگری است که در به بار نشستن گفتمان مقاومت نقش ایفا می کند. علاوه بر عواملی که به طور مستقیم در گفتمان سازی مقاومت اثرگذارند، عوامل بسترساز نیز در ایجاد گفتمان مقاومت موثر هستند. مهارت زبانی و استفاده از بیان نرم و روان: «فَقَوْلًا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى»^۳ و فصاحت: «... هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا...»^۴ در گفتمان مقاومت تأثیر بسزایی دارد. علاوه بر مهارت زبانی، سخن و گفتار محکم، پر مغز و غنی از معنا نیز مخاطب را جذب می کند و گفتمان مقاومت را زنده نگه می دارد. برای اینکه فرهنگ مقاومت شکل بگیرد، لازم است به دلیل خاصیت اندیشه ای، به صورت منطقی و مستدل اثبات شوند: «وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي

^۱ رستمی نیا، شهیدی نسب، مهتدی، اقتصاد مقاومتی از نظر تا عمل، ص ۱۰۵

^۲ مریم: ۴۳

^۳ طه: ۴۴

^۴ قصص: ۳۴

هی آحسن^۱. از دیگر بسترهای گفتمان سازی مقاومت، دعوت است؛ زیرا تا مخاطب از طریق تکنیک های کلامی جذب نشود، عملاً گفتمانی هم شکل نمی گیرد.^۲

پدیده مقاومت در آیات قرآن در مفاهیمی همچون: به پا خاستن، جهاد، از جان گذشتگی، ایستادگی، شکیبایی، ثبات قدم، سست نشدن و وفا به عهد خود را نشان می دهد. بنابراین باید در مورد این مفاهیم و نقش آنها در اقتصاد مقاومتی گفتمان درست در سطح جامعه و دانشگاه و صنعت صورت پذیرد.

در بحث عوامل تحقق اقتصاد مقاومتی گزینه های تخصصی تر و جزئی تری مانند کاهش وابستگی به نفت، اصلاح نظام بانکی و ... هم بیان شده است که در مجال این مقاله نمی گنجد.

آسیب شناسی

وجود ضعف، ناهماهنگی، عدم برخورداری از نظم لازم در هر کدام از قوای سه گانه، نیروهای مسلح، تشکلات مردمی و خصوصی، افراد و خانواده ها، حوزه ودانشگاه و... میتواند آسیب هایی را تولید نماید که بروز آن آسیبها تحقق اقتصاد مقاومتی را کند می نماید. بعضی آسیب ها عبارتند از:

۱- ضعف در فرهنگ سازی و روحیه جهادی

مهم ترین چالشی که پیش روی نمود و بروز حقیقی اقتدار فرهنگی جامعه ایران قرار دارد، عدم انطباق و تعارض ساختارهای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی است. عدم توانایی ساختارها و نهادهایی نظیر خانواده، آموزش و پرورش، آموزش عالی و رسانه های ارتباط جمعی که رد مسیر توسعه و ورود ارزش های جدید مادی گرایانه تحولات عمیقی را پذیرا شده و از کارکرد مطلوب خود فاصله بسیاری گرفته اند و ارتباط آنها با فرهنگ و ارزش های دینی حداقل شده است، عدم ارتباط سیستمی نهادهای فرهنگی با یکدیگر، خلأ کارکردی در بسیاری از حوزه های فرهنگی، تعارض و تقابل کارکردی بسیاری از این دستگاه ها با یکدیگر (نظیر کارکرد رسانه ها با مساجد و آموزش های دینی) و همچنین رسوخ الگوهای از سبک زندگی مصرف گرا و تجملاتی در جامعه و نبود روحیه جهادی از جمله چالش های موجود در این بعد به شمار می آید.^۳

^۱ نحل: ۱۲۵

^۲ سلیمانی، وفا، الگوی گفتمان سازی مقاومت از منظر قرآن، ص ۳۰

^۳ رستمی نیا، شهیدی نسب، مهتدی، اقتصاد مقاومتی از نظر تا عمل، ص ۱۲۸

روحیه جهادی این است که افراد در جامعه با انگیزه‌ای درونی در راه هدف‌ها و ارزش‌های متعالی اسلام با تمام توان، جدیت، خستگی‌ناپذیری و ایثارگری در مقابل دشمن مقاومت کنند. روحیه جهادی در رهنمودهای حضرت امام خمینی رحمه الله با ویژگی‌هایی چون اخلاص در کارها برای خدا، تلاش پیوسته، داشتن روحیه گذشت، ایثار و فداکاری، داشتن روحیه شور و نشاط اسلامی در کارها، داشتن روحیه اخوت اسلامی، اشتیاق خدمت به اسلام و مسلمانان به ویژه محرومان جامعه و انجام بیشترین خدمات با کمترین امکانات توصیف می‌شود.^۱

مقام معظم رهبری، روحیه جهادی را روحیه سازش‌ناپذیری با دشمن ترسیم می‌کند. ایشان معنای حقیقی زندگی انسان را در بهره‌مندی از روحیه جهادی و زندگی جهادی در راه هدف‌ها و ارزش‌ها می‌داند و می‌فرماید: جهاد یعنی مجاهدت کردن و تلاش کردن زندگی، یعنی اینکه ما این هدف‌ها را ترسیم کنیم و ارزش‌هایی را که برای ما عزیز و محترم است، مشخص کنیم و بعد با همه قوا بکوشیم. اصلاً زندگی جز این معنی ندارد و الا اگر انسان از ارزش‌هایی که آن ارزش‌ها هر چه می‌خواهد باشد، خالی باشد، به یک جماد تبدیل خواهد شد. در این نوع زندگی، هر چه می‌گذرد؛ انسان احساس می‌کند که عمرش تلف نشده است؛ چون برای یک هدف عالی زحمت کشیده است. در پایان راه هم وقتی به پشت سر خود نگاه می‌کند، می‌بیند فرسنگ‌ها به هدف نزدیک شده است. لذا حسرت ندارد و احساس لذت می‌کند. این زندگی واقعی است؛ زندگی برای آرمان‌ها و هدف‌های والا.^۲

مفهوم روحیه جهادی هم در جامعه کمرنگ شده و از چالش‌های بزرگ فرهنگی محسوب می‌شود. در حالی که یکی از الزامات تحقق هر امری و البته اقتصاد مقاومتی ایجاب و حفظ این روحیه در تمام افراد جامعه است.

با تدبر در آیات ۱۲۰ و ۱۲۱ سوره توبه در می‌یابیم که: در راه اقتصاد مقاومتی هیچ‌گونه تشنگی، خستگی و گرسنگی در راه خدا به شما نمی‌رسد و هیچ‌گامی که موجب خشم کافران شود را بر نمی‌دارید و ضربه‌ای از دشمن نمی‌خورید مگر اینکه به خاطر آن عمل صالحی برای شما نوشته می‌شود زیرا خداوند پاداش نیکوکاران را ضایع نمی‌کند و هیچ‌مال کوچک یا بزرگی در این راه صرف نمی‌کنید و هیچ‌وادی را طی نمی‌کنید مگر اینکه برای شما حسنه نوشته می‌شود تا

^۱ حایک، چرا جهاد اقتصادی؟، ص ۶۷

^۲ همان، ص ۶۸

خداوند بهترین پاداش را به اعمالتان دهد.^۱

۲- فساد اقتصادی

فساد اقتصادی جنبه‌ها و ابعاد گوناگونی دارد. هم جنبه فردی دارد و هم اجتماعی و سیاسی دارد. رباخواری، تجاوز به بیت‌المال، کم‌فروشی، رشوه، احتکار و ... همه مصداق‌های فساد اقتصادی است. برای نمونه خداوند در قرآن می‌فرماید: « وَ أَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزَنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا »^۲ و هر چه را به کیل یا وزن می‌سنجید تمام بیمایید و هر چه را با ترازوی عدالت بسنجید که این کاری بهتر و عاقبتش نیکوتر است. البته که مبارزه با فساد در حوزه مسئولین کشور مهم‌تر می‌باشد.

مقام معظم رهبری اصلاحات واقعی در کشور را مبارزه با فقر، فساد و تبعیض می‌داند. ایشان معتقدند اگر فکر و انگیزه عدالت در دل‌ها زنده باشد و مبارزه با فقر و فساد و تبعیض به راه بیفتد، مسائل اقتصادی اعم از بیکاری و وضع معیشت مردم حل می‌شود. ایشان وجود مفساد اقتصادی در جامعه را موجب معوق کردن سرمایه‌گذاری‌های درست و سالم دانسته و معتقدند مفساد اقتصادی، مفساد فرهنگی و اخلاقی را به دنبال می‌آورد. مبارزه با فساد و تبعیض به وسیله مسئولین کشور، رضایت و توفیق و هدایت همه جانبه را به دنبال دارد.^۳

اگر دست مفسدان و سوء استفاده‌کنندگان از امکانات حکومتی، قطع نشود، و اگر امتیازطلبان و زیاده‌خواهان پرمدعا و انحصارجو، طرد نشوند، سرمایه‌گذار و تولیدکننده و اشتغال‌طلب، همه احساس ناامنی و نومی‌دی خواهند کرد و کسانی از آنان به استفاده از راه‌های نامشروع و غیرقانونی تشویق خواهند شد.

عدم شفافیت در قوانین، بی‌انضباطی مالی، رانت خواری در استفاده از منابع طبیعی، محدودیت‌های بازرگانی، کنترل نکردن قیمت‌ها چند نرخی بودن در بازار ارز، دابستگی به درآمدهای نفتی، تأمین نیازهای کشور از طریق واردات، قاچاق کالا و اجناس تقلبی و بسیاری از مسائل دیگر باعث ایجاد فساد اقتصادی در کشور شده است. و نداشتن نظارت و در بسیاری موارد عدم قاطعیت لازم

^۱ حسین زاده، معظمی گودرزی، اقتصاد مقاومتی زیر چتر قرآن کریم، ص ۱۴۹

^۲ بنی اسرائیل: ۳۵

^۳ قرارگاه پدافند غیرعامل، دفاع اقتصادی از منظر حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله العالی)،

ص ۳۹۱

دستگاه قضا که مهم ترین تاثیر را در این مقوله دارد موجب بی نتیجه ماندن پرونده های فساد اقتصادی شده است.

۳- انحصار ثروت و ایجاد اشرافی گری

کسانی که بدون ارائه توانایی ها درصدد کسب امتیاز بیشترند، عناصری فرصت طلب و زیاده خواه اند که معیار شایستگی را به سمت پول، زور، رفاه و تفرعن سوق می دهند و اصطلاحاً آنها را اشرافی و فرهنگشان را اشرافیگری می نامند. اشرافیگری مخصوصاً در میان مسئولین کشور آفاتی همچون سلب اعتماد مردم و تجمل گرایی دارد.

یکی از آفت های اقتصاد، شکل گیری این طبقه از ثروتمندان است که انحصار ثروت و افزایش قدرت خود، همچنین ایجاد محفل های غیر رسمی بر فرآیند تصمیم گیری حاکمان و مسئولان جامعه به سود خود تاثیر می گذارند. چنین روندی موجب می شود تا توانایی جامعه به سود عده ای خاص و در جهت تامین منافع آنان باشد. بدین طریق بر منابع عمده جامعه مسلط شده و مقاصد اقتصادی خدشان را بر منافع عمومی جامعه ترجیح داده و بر روند شکل گیری اقتصاد مقاومتی که بر منافع عمومی تاکید دارد، تاثیر منفی خواهند گذاشت.^۱

از منظر اسلام ثروت به تنهایی ارزش ندارد، ثروت زمانی مطلوب است که در خدمت محرومان جامعه و تسریع در رشد و توسعه اقتصادی قرار گیرد. اسلام از اینکه ثروت موجب تاثیرگذاری منفی در رفتار انسان ها و دور کردن آن ها از فضایل انسانی شود، به پیروان خود هشدار داده است.

۴- سوء تدبیر

حضرت علی علیه السلام می فرماید: «أَفَقَةُ الْمَعَاشِ سُوءُ التَّدْبِيرِ» سوء تدبیر به معنای مدیریت ناسالم، چه در امر فردی و چه در ابعاد اجتماعی و اقتصادی تاثیرگذار است. و «حُسْنُ التَّدْبِيرِ يُنْمِي قَلِيلَ الْمَالِ وَ سَوْءُ التَّدْبِيرِ يُفْنِي كَثِيرَهُ» یعنی مدیریت صحیح سرمایه کم را زیاد می کند و مدیریت غلط، سرمایه های زیاد را به فنا می دهد. بر اساس این حدیث سرمایه به تنهایی به مقاوم سازی اقتصاد کمکی نمی کند و مدیریت صحیح است که می تواند اقتصاد را سر و سامان داده و پویا نماید.^۲

^۱ نعیم آبادی، مبانی دینی اقتصاد مقاومتی، ص ۱۸۴ - ۱۸۵

^۲ همان، ص ۱۹۷ و ۱۹۸

از منظر رهبر معظم انقلاب سوء مدیریت بیش از تحریم ها بر اقتصاد اثرگذار است. ... «حالا که تحریم ها برداشته شد، آیا مشکل اقتصاد کشور و معیشت مردم و سفره های مردم با برداشتن تحریم ها حل خواهد شد؟ نه، مدیریت لازم است، برنامه لازم است. من، هم در زمان این دولت، هم در زمان دولت قبل که بخشی از تحریم های مهم تازه شروع شده بود و بخشی هم در انتظار زمان بود که شروع بشود گفتم که مشکلات اقتصادی کشور ممکن است بیست درصد، سی درصد، چهل درصد مربوط باشد به تحریم ها، بقیه مربوط به مدیریت ما است؛ ما باید مدیریت کنیم، ما بایستی درست عمل کنیم و راه عمل هم اقتصاد مقاومتی است»^۱.

هر کشوری منابع و امکانات طبیعی خود را دارد و جمهوری اسلامی از نظر منبع طبیعی و انسانی بسیار غنی است ولی با سوء مدیریت از این منابع به درستی استفاده نمی شود.

۵ - حاکمیت نگاه سیاسی بر اقتصاد

نگاه سیاسی به اقتصاد بدین معناست که به جای رویکرد علمی به پدیده های اقتصادی با رویکرد صرفاً سیاسی بدان بنگریم. تا زمانی که نگاه سیاستمداران به مسائل اقتصادی تغییر پیدا نکند، رشد و شکوفایی اقتصادی محقق نمی شود. زیرا دولتمردان از اثرات ناشی از اجرای یک سیاست اقتصادی بی اطلاع و از وقوع بحران های احتمالی جامعه بی خبر هستند. لذا این وظیفه بر عهده اقتصاددانان جامعه است که راه حل بهینه ای را ارائه کنند تا در مسیر توسعه متعادل اقتصادی آثار هر یک از تصمیمات اقتصادی نظیر کاهش نرخ تورم، افزایش رشد اقتصادی و ... بر سطح عمومی قیمت ها را تعیین تا فشار بر اقشار محروم جامعه داده نشود و بدین وسیله بحرانی در جامعه به وجود نیاید.^۲

۶ - اتلاف یا راکد گذاشتن منابع تولید

عوامل و منابع تولید در جوامع بشری، فراوانی مطلق ندارد تا افراد به هر میزان و کیفیتی که خواستند از آن بهره بردارند. بنابراین، لازم است افراد جامعه در استفاده از عوامل تولید بهترین شیوه ها را برگزینند، تا از اتلاف و تضييع آنها بپرهیزند. امیرمؤمنان(ع) در هشدار به آنان که سرمایه خویش را راکد گذاشته اند و بهره ای از آن نمی برند، می فرماید: «مَنْ وَجَدَ مَاءً وَ تَرَاباً ثُمَّ افْتَقَرَ فَابْعَدَهُ اللَّهُ» کسی (یا ملتی) که آب و خاک در اختیار داشته باشد؛ ولی به فقر و هلاکت دچار شود،

^۱ بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دست اندرکاران برگزاری انتخابات، ۱۳۹۴/۱۰/۳۰

^۲ رستمی نیا، شهیدی نسب، مهتدی، اقتصاد مقاومتی از نظر تا عمل، ص ۱۳۴

خداوند او را از رحمت خود دور می کند. می توان از روایت استنباط کرد که مقصود آن است هر کس عوامل و منابع زمینه ساز سرمایه گذاری برای تولید و اشتغال را در اختیار داشته باشد و از آنها استفاده درست نکند، یا آنها را معطل و راکد بگذارد، به فقر و تهیدستی دچار می شود.^۱

بنابراین، بخشی از عقب ماندگی جوامع اسلامی در عرصه اقتصاد جهانی، و عدم رشد و توسعه اقتصادی این جوامع را می توان نتیجه بی توجهی آنان به امکانات طبیعی و بالقوه ای دانست که خداوند در اختیارشان قرار داده و ایشان آن را راکد گذاشته و یا با قیمتی ناچیز به دیگران واگذار می کنند.

۷ - کیفیت استفاده از سرمایه انسانی

توجه به عزت نفس و کرامت ذاتی نیروهای انسانی در سازمان ها و پرهیز از نگرش ابزاری به افراد موجب می شود که آنان در فرایند کار و خدمت سازمانی، جایگاه انسانی خویش را بازبند و از بروز احساس بیگانگی از محیط کار و به وجود آمدن تضاد و تعارض بین منافع و اهداف فرد و سازمان جلوگیری شود. در مقابل باپیدایش حس «اعتماد متقابل» بین کارکنان از یک سو و بین آنان و سازمان از سوی دیگر، «بهداشت روانی محیط کار» که امروزه مورد توجه صاحب نظران مدیریت رفتار سازمانی و بهره وری است به نحو شایسته ای فراهم می شود.^۲

حضرت علی علیه السلام خطاب به مالک اشتر می فرماید: «وَأَشْعِرُ قَلْبَكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ، وَالْمَحَبَّةَ لَهُمْ، وَاللُّطْفَ بِهِمْ، وَلَا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِيًا (ضارياً) تَغْتَنِمُ أَكْلَهُمْ، فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ: إِمَّا أَخٌ لَكَ فِي الدِّينِ، أَوْ نَظِيرٌ لَكَ فِي الْخَلْقِ»^۳ قلب خود را نسبت به زیردستانت مملو از رحمت، محبت و لطف کن و نسبت به ایشان بسان حیوان درنده ای مباش که دریدن و خوردن آنان را غنیمت شماری! زیرا، آنان دو گروه بیشتر نیستند، یا برادران دینی تواند یا انسانهایی همانند تو در آفرینش و خلقت اند.

بنا بر نظر رهبر انقلاب یکی از ظرفیت های استفاده نشده ما برای پیاده سازی اقتصاد مقاومتی سرمایه انسانی است؛ یعنی جوان تحصیل کرده ی دارای تخصص و دارای اعتماد به نفس در کشور ما فراوان است و این از برکات انقلاب اسلامی است. البته اگر سیاست های غلط موجب نشود که

^۱ مهدیان طرقله، عظیمی، قلی پور، موانع رشد و توسعه اقتصاد در اندیشه امیرالمومنین علی علیه السلام، ص ۷

^۲ باقی نصرآبادی، اهمیت و جایگاه نیروی انسانی در اسلام، ص ۵

^۳ دشتی، نهج البلاغه، نامه ۵۳، ص ۴۰۲

جامعه ما به سمت پیری پیش برود. این سرمایه انسانی یک فرصت بسیار بزرگ است.^۱

در کلام خداوند آمده است: « ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمْ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَ أَمَدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَ بَنِينَ وَ جَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا »^۲ (سپس شما را بر آنها چیره می کنیم؛ و شما را به وسیله دارایی ها و فرزندان کمکی خواهیم کرد؛ و نفرات شما را بیشتر [از دشمن] قرار می دهیم).

پیام قابل توجه آیه این است که سرمایه و نیروی انسانی، وسیله ی قدرت و حکومت است؛ و کثرت جمعیت، از نعمت های الهی است.^۳

البته در سال های اخیر رهبر معظم به رشد جمعیت بسیار تاکید کرده اند و کم شدن سن جمعیت جوان یک آسیب و تهدید جدی برای هر ملتی در همه حوزه ها و به خصوص در حوزه اقتصاد می باشد.

این آسیب ها و چالش هایی که بیان شد، آسیب های کلی و البته مهم برای هر نظامی است که باید مورد توجه قرار گیرد. از دیگر آسیب هایی که اختصاص به کشور ایران دارد و مجال پرداختن به آن در این مقاله نیست، می توان به موارد زیر اشاره کرد:

– **عدم شفافیت نظام توزیع، پیرنگ بودن دلالی، پایین بودن توان رقابتی و ...**

– **بهره وری پایین**

– **ضعف در نظام مالی کشور**

– **رکود تورمی**

– **وابستگی به نفت و خام فروشی آن**

– **ضعف در اجرای قانون**

– **ضعف در کارآفرینی**

^۱ گلزاری، اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل و راهبردها و راهکارها، ص ۲۵۴

^۲ اسراء: ۶

^۳ قرائتی، تفسیر نور، جلد پنجم، ص ۲۲

نتیجه گیری:

اسلام آئینی ارزش آفرین است؛ برخوردار شدن از اقتصاد سالم و مقتدر، از جمله از اهداف و ارزش های هر جامعه، به ویژه جامعه اسلامی است.

اقتصاد زمانی پویا و عامل پیشرفت جامعه خواهد شد که موانع سد راه پیشرفت و توسعه آن به درستی شناخته شود و افراد جامعه با کمک هم در جهت رفع این موانع برآیند.

اگر مشاهده می کنیم که رهبری اصرار خاصی به شکل گیری اقتصاد مقاومتی دارند از این حیث است که این اقتصاد دارای ریشه های اعتقادی و دینی است؛ در قرآن مجید آیات فراوانی به ابعاد مختلف اقتصاد مقاومتی اشاره می کند.

یکی از نکات کلیدی که در بحث اقتصاد مقاومتی نقش آفرین است، بحث غایت این اقتصاد است؛ از نظر اسلام، اقتصاد و کسب سود اقتصادی هدف نیست بلکه وسیله ای برای تعالی جامعه انسانی و اسلامی است. روش اقتصاد اسلامی، روش تحقیق عملی است که از راه طرح تئوری و انطباق با حقایق عالم سازگار است؛ در این اقتصاد به جای افزایش شکاف های طبقاتی و طبقه محوری و برتری جویی های ملی، مبانی انسانی و اسلامی ارزشمند و کارگشا است.

موانع رشد و توسعه اقتصاد از منظر امام معصوم عبارتند از: (۱) موانع اخلاقی، شامل: حرص ورزیدن، ناسپاسی نعمت، سرمستی از نعمت؛ (۲) موانع اجتماعی، شامل: تفرقه و پراکندگی، ترک انفاق و عدم امنیت اقتصادی؛ (۳) موانع رفتاری یا عملی، که عبارتند از: گناهان، اسراف و تبذیر در مصرف، رباخواری، اتلاف منابع تولید یا راکد گذاشتن منابع تولید، انحصارطلبی، بیکاری؛ (۴) موانع مدیریتی، شامل استفاده از کارگزاران ناکارآمد، مدیریت غیرمتخصص و مدیریت خائن.

آیات مربوط به قرآن کریم پیام های امیدبخش در کاربست سازی اقتصاد مقاومتی دارد، زیرا اتکای به خدا و عدم اتکا به آمریکا و دشمنان ملت، می تواند ما را در هر صورت به پیروزی برساند و این حس کم بینی در مقابل بیگانگان اجازه شکل گیری اقتصاد مقاومتی را نمی دهد.

نتیجه کلی اینکه موانع و راهکارهای تحقق اقتصاد مقاومتی کاملاً روشن و بیان شده است و راه حل مشکلات اقتصادی به خوبی تبیین شده است. فقط باید مسئولین با نگرشی اسلامی به اقتصاد، نه با نگرشی غربی، این موانع را رفع کنند و راهکارها را ایجاد کنند. آحاد مردم هم با فرهنگ سازی و روحیه خود باوری در این امر مهم کمک کار مسئولین باشند که نجات امت با تلاش به دست می آید.

فهرست منابع:

کتاب:

- قرآن کریم
- نهج البلاغه ترجمه محمد دشتی.
- احمدی، مجتبی؛ زارع درخشان، ابودر؛ همازاده ابیانه، حسین؛ از تهاجم فرهنگی تا جنگ نرم، بی جا: معاونت فرهنگی اجتماعی سازمان بسیج مستضعفین، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه ش.
- حسین زاده، امیر؛ معظمی گودرزی، مژگان؛ اقتصاد مقاومتی زیر چتر قرآن کریم، تهران: مولف (امیر حسین زاده)، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه ش.
- حائری، محسن، اندیشه های اقتصادی در نهج البلاغه، ترجمه عبدالعلی آل بویه لنگرودی، تهران: بنیاد نهج البلاغه، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ه ش .
- حایک، مریم، چرا جهاد اقتصادی؟، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، شماره دیجیتالی: ۱۲۵۶۱
- داوودی، فیروز، اقتصاد مقاومتی از نظریه تا عمل، تهران: جهاد دانشگاهی واحد صنعتی امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه ش.
- رستمی نیا، محمد اسمعیل؛ شهیدی نسب، مصطفی؛ مهتدی، محمد محسن، اقتصاد مقاومتی از نظر تا عمل، قم: زمزم هدایت، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه ش.
- سازمان پدافند غیر عامل کشور، قرارگاه پدافند اقتصادی، دفاع اقتصادی از منظر حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری، تهران: نیلوفران، چاپ اول، ۱۳۹۴ ه ش.
- سپهر، محمد مهدی؛ قاسمی، علی؛ نوری گلجائی، عبدالله؛ اصغری، محمدرضا؛ باقی نصرآبادی، علی؛ خرسند، محمد صادق؛ راهکارهای مقابله با جنگ تمام عیار اقتصادی، قم: پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق (ع)، انتشارات زمزم هدایت، چاپ اول، ۱۳۹۷.
- عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۶۹ ه ش.

- قرارگاه پدافند اقتصادی، درآمدی بر پدافند اقتصادی، تهران: نیلوفران، چاپ اول، ۱۳۹۴ ه. ش.
- قرائتی، محسن، تفسیر نور، جلد پنجم، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، چاپ هفتم، ۱۳۸۷ ه. ش.
- گلزاری، حسین، اقتصاد مقاومتی، اقدام و عمل راهبردها و راهکارها، تهران: هزار رنگ چاپ اول، ۱۳۹۵ ه. ش.
- محمدی ری شهری، محمد، الگوی مصرف از نگاه قرآن و حدیث، قم: موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، سازمان چاپ و نشر، چاپ دوم، ۱۳۸۸ ه. ش.
- مطهری، مرتضی، نظری به نظام اقتصادی در اسلام، بی جا: صدرا، چاپ بیست و پنجم، ۱۳۹۷ ه. ش.
- مکارم شیرازی، ناصر، خطوط اقتصاد اسلامی، قم: مدرسه الامام علی ابن ابی طالب (ع)، چاپ اول، ۱۳۶۰ ه. ش.
- نعیم آبادی، غلامعلی، مبانی دینی اقتصاد مقاومتی، قم: سروش نعیم، چاپ اول، ۱۳۹۳ ه. ش.
- یوسفی، احمد علی، مبانی و مدل های مشارکت مردمی در اقتصاد مقاومتی، شهرکرد: نشر مقاومت، چاپ اول، ۱۳۹۵ ه. ش.

مقاله ها

- باقی نصرآبادی، علی، "اهمیت و جایگاه نیروی انسانی در اسلام"، نشریه حصون، شماره بیست و پنج، ۱۳۹۷ ه. ش.
- سلیمانی، مجید؛ وفا، جعفر؛ "الگوی گفتمان سازی مقاومت از منظر قرآن"، فصلنامه علمی پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی دانشکده علوم انسانی و قدرت نرم دانشگاه امام حسین علیه السلام، شماره بیست، ۱۳۹۸ ه. ش.

- مهديان طرقيه، روح الله؛ عظيمي، امير احمد؛ قلى پور، پروانه؛ "موانع رشد و توسعه اقتصاد در
انديشه امير المومنان على عليه السلام"، نشريه معرفت، شماره ۲۷۲، ۱۳۹۹ هـ ش .

- نظريور، محمد نقى، "امام على عليه السلام، حكومت و بازار"، كتاب نقد، پژوهشگاه علوم
انسانى و مطالعات فرهنگى، شماره نوزده، ۱۳۸۰ هـ ش.